

Alt vel på Vestfyn

Biskop Jacob Madsens »spejlvendte« kirketegninger

Af *Knud Aarup*

Når vi i dag har et ikke ringe kendskab til, hvordan det stod til med kirker og sogne i Fyns stift omkring år 1600, skyldes det i væsentlig grad biskop Jacob Madsens visitatsbog. Der er en særlig spænding ved at læse den derved, at det aldrig har været biskoppens mening, at vi eller nogen anden skulle få at se, hvad han skrev – måske lige med undtagelse af hans efterfølger i embedet. Han var en forfatter, der havde sig selv som eneste læser.

Dette giver visse vanskeligheder for vor forståelse af f.eks. forkortelser. Det kan lyde kryptisk, at der i forbindelse med salget af en bondegård anvendes et ord som »KO MAS«; men det betyder bare, at gården har været »Kongelig MajestætS«. Vi kan let komme på vildspor.

Jacob Madsen havde været præst i Ribe i 20 år, inden han blev udnævnt til biskop over Fyns stift i 1588. Hans forhåndskendskab til det fynske landskab har således næppe været stort. Vi kan forestille os, at han fra stiftskontoret har fået udleveret en bog med fortegnelse over samtlige herreder og sogne, så han ikke risikerede at springe nogen over, når han allerede året efter skulle begynde på den første række visitatser. Den anførte orden var skrivebordsarbejde, men blev slet ikke fulgt. De praktiske rejsemuligheder og rent lokale forhold har gjort det mest praktisk for ham selv at tilrettelægge sine rejser. Hvis nogen vil prøve at finde ud af hans egen rute, anbefales det ikke blot at se på årstallene for hans første besøg et sted, men også på dato og klokkeslet for ankomst. Så har man dagens rute. Det fremgår af hans visitatsbog, at han allerede det første år har fået et indgående kendskab til sit nye stift. Hans grundige notater kunne, når han senere kom igen, minde ham om de ændringer og mangler, han havde påtalt, og hjælpe ham med at kontrollere, om hans pålæg var blevet udført.

Han gør omhyggelige notater om præsternes forhold, om præstekonen og om eventuelle børn. Men naturligt nok er det især bemærkninger om kirkens og præstegårdens vedligeholdelse, der fylder op i hans bog. Navnlig kirkernes inventar har hans bevågenhed, men han

kræver ikke konsekvent udskiftning af billeder eller altertavler, der endnu – godt 50 år efter reformationen – har et katolsk præg. (jfr. Louise Lillies artikel i Fynske Årbøger 1989).

Ved visitatsen er der ikke tid til at fordybe sig i enkeltheder. Han skal nå fire steder på samme dag, og der er mange punkter på dagsordenen i hver kirke. Han har virkelig travlt.

Betragt f.eks. hans timeplan for den dag, da han dukkede op i Kerte: fredag den 11. oktober 1589 kl. 8 morgen – på fastende hjerte. Han skal – dog vel efter morgenmad – være til visitats i Skydebjerg allerede kl. 11 og fortsætte til Orte kl. 1 for så at slutte i Ørsted kl. 3. Ved hvert skift må regnes med ca. en halv time til transport, og vognen holder parat. Uforudsete forsinkelser kan indtræffe, som når han et sted noterer, at hesten var lam, da den blev trukket ud af stalden om morgenen. I forbindelse med en visitats i Sørslev noteres: »Kørte derfra med hr. Niels i Søndersø; min egen vogn og lamme hest stod udi Bogense.«

Hver visitats indledes i reglen med en gudstjeneste, hvor sognets præst prædiker. Et sted (på Sydfyn) trækker den fromme og lærde præst sin prædiken ud i halvanden time, øjensynlig til biskoppens ærgrelse, for meget mere end et kvarter var der ikke tid til. Biskoppen noterer sit indtryk af prædiken, og det kan være rosende eller så dårligt, at det noteres på latin – til senere drøftelse under fire øjne. Det bliver også bemærket, om kirkebetjeningen »har godt lov«, hvilket forudsætter samtaler med andre; men det kan også ordnes hurtigt. Om præst og degn »har godt lov« oplyses i Aunslev ved, at biskoppen efter sognepræstens prædiken selv går på prædikestolen og holder »tale« til menigheden og heri spørger, »om stedets præst levede og lærte vel. Dette bekræftedes med stort bifald.« Det samme med hensyn til degnen.

Kort sagt: Det er nærmest ubegribeligt, hvordan alle disse oplysninger og notater har kunnet samles på så kort tid inden afgang til det næste sogn: hesten venter, og der skulle gerne blive tid til at skrive de sædvanlige afslutningsord »Alt vel«.

Der er susende travlt; men endnu en vigtig ting skal ikke forsømmes: Kirken skal tegnes. Heldigvis er Jacob Madsen i besiddelse af en vis rutine: Dagen før har han præsteret fire kirketegninger, og nu går han i gang med den første af fire til.

Jacob Madsens kirketegninger er bemærkelsesværdige i flere henseender. De er primitivt udført, hvilket er fuldt forståeligt i betragtning af den korte tid, der var til rådighed. Et nærmere studium røber imidlertid en rent ud sagt forbløffende rigdom på nøjagtige enkeltheder. Alle bygningsafsnit vises; men de ses på en sådan måde, at de tilsyneladende ikke stemmer med virkeligheden. Det ser nærmest ud, som om hele kirken er gengivet spejlvendt; men dette er en misforstå-

else. Jacob Madsen har overhovedet ikke anvendt spejlvendte tegninger. Han har anvendt sin egen metode, vist helt original; den har givet det resultat, han ønskede, og for ham selv var der ingen vanskelighed ved forståelsen.

Biskoppen har en sikker fornemmelse af, hvad der skal med på tegningen, og hvad der kan udelades. Det drejer sig om en arbejdstegning til eget brug, – ikke om et kunstværk til glæde for kritiske kunsthistorikere. Jacob Madsen skulle ganske enkelt kunne se, når han kom igen ved næste visitats om fem år, om kirkeværgerne havde fået repareret en skrøbelig sidefløj eller bygget et nyt tårn uden tilladelse fra stiftsøvrigheden.

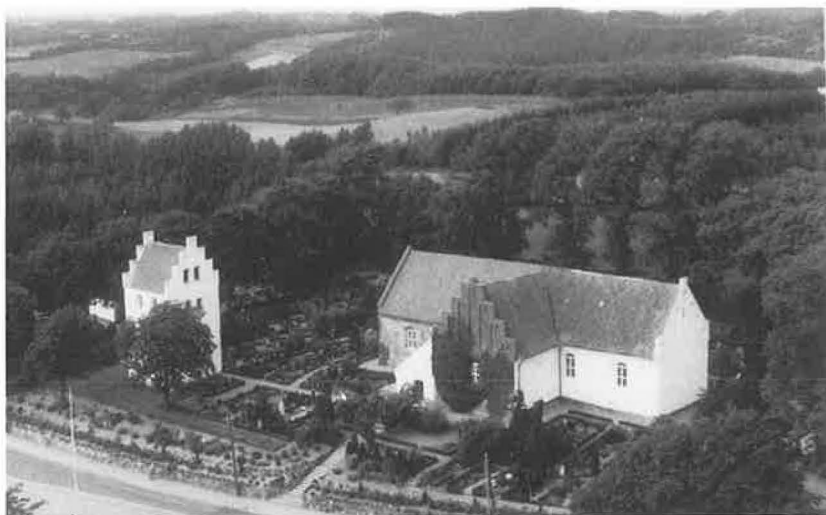
Derfor var det nødvendigt at få hele kirken med. Det var ikke nok at vise den fra den kønneste side, som en moderne fotograf ville være fristet til. Jacob Madsen havde brug for at se alle fire sider, – og helst på én gang, for der var ikke tid og heller ikke plads i bogen til at lave fire tegninger. Det lykkedes, – næsten! Vi skal se hvordan.

Da han ankommer til Kerte kirke kl. 8 om morgenen (på fastende hjerte), iler han ind ad våbenhusdøren efter et hastigt blik på den øvrige sydside. Nordsiden må vente til efter visitatsen, når den lille tegning skal ridses ned inden afrejsen. Tegningen viser bygningen, set fra nord. Kun det allernødvendigste kommer med, nemlig bygningens omrids i enkelt streg. Måske tager han de to vinduer med oppe i koret; de er ens i begge sider. Ellers indeholder nordsiden intet, han behøver at interessere sig for. Her – som alle andre steder – springer han taget over. Alle kirker har et tag, og et tag er nogenlunde ens overalt.

Nu tilbage til sydsiden, hvor der er flere ting at notere sig. I Kerte er der gavlen af tværskibet samt gavlen af våbenhuset, og så altså et par vinduer eller tre.

Og nu kommer det geniale. Jacob Madsen tegner sydsiden med våbenhus og tværskib ind på den allerede foreliggende tegning af nordsiden, der udgør en rimelig ramme til det nye produkt. Han véd jo godt selv, hvordan det forholder sig i virkeligheden. Han gør sig tilmed umage for at gøre tegningen nøjagtig. Han viser de to udbygninger som selvstændige huse, adskilte af en smal smøge. I dag er de bygget sammen under et fælles skråtag; men dette skete først ca. 30 år efter Jacob Madsens besøg. Hans tegning er ikke fri fantasi. Hvis vi ikke kan finde os til rette med den, kan det skyldes vor mangel på levende fantasi. Vi skal bare betragte bygningen fra nord og forestille os, at den er gennemsigtig. Så aner vi tilbygningerne på sydsiden. Vi ser i et og samme blik Kerte kirke fra både syd og nord!

Og dette nøjedes Jacob Madsen endda ikke med. Han så også kirken fra øst, nemlig da han skulle tegne tårnet. Det er placeret lidt mærkeligt på tegningen; men det er det også i virkeligheden: sydvest for

Øverst Kerte kirke, fotograferet 1967. Nederst Kerte kirke, som biskop Jacob Madsen tegnede den – set fra nord, syd og øst!

kirken, helt fritstående. Biskoppen må have stået ud for våbenhusdøren, da han tegnede. Man ser tydeligt tårnets oprindelige indgang i første sals højde med »en liden trap« op til. Den nuværende indgang i jordhøjde kom først til ca. 1660, så den har han været afskåret fra at få med på tegningen. Han nåede at vise kirken set fra tre verdenshjørner på én gang. Det er dog en bedrift!

Vi står altså overfor nogle hundrede hastige rids af ensartede motiver, udført af samme rutinerede hånd med nøjagtigt samme formål: om fem år skal jeg kunne huske det væsentlige af udseendet!

Når enkelte kirker (f.eks. Åsum) ikke frister til spejlvendt tolkning, skyldes det vel, at våbenhuset her ligger på nordsiden. Her er det tilstrækkeligt at tegne denne side.

Er denne biskop nu selv at ligne ved en moderne, fortravlet forretningsmand, kun optaget af øjeblikkets tørre krav? Sikkert ikke. Der røbes glimtvis andre sider af manden. Da han efter at have klaret to visitater – stadig på fastende hjerte – sætter sig til et dækket morgenbord (overdådigt eller tarveligt?) i Skydebjerg præstegård, har han blik for værtparrets udseende. Pastoren er flinskallet, har lidet skæg, ung mand, 38 år. Hans kone er formandens enke; hendes alder nævnes ikke. Ingen børn i ægteskabet, men næppe noget savn, da hun medbringer fem børn fra sit tidligere ægteskab. Hun får to notater, som begge hentes fra pladsen ved bordet, hvor han sidder: hun er »korpulent«, og navnlig: hun er en »god husmoder«, hvad bordet nok har vidnet om.

Dette indtryk stemmer godt med hans korte notater senere hen fra en visitats andetsteds på Vestfyn, nemlig i Føns. Der var kun få i kirke (man er måske begyndt kl. 6 eller 7), og da de var gået hjem efter visitatsen, fortsatte biskoppen med at forhandle i kirken med herredets præster, der var tilsagt til at møde. Jacob Madsen slutter sit – som sædvanlig – korte referat således:

»De (nemlig præsterne) var til frokost. Provsten og hr. Ejler var fulde. Alt vel!«

— — —

PS: Andre læsere med færre år på bagen end jeg kunne måske have lyst til at undersøge, om Jacob Madsen kan have været ledsaget af en skriverkarl, som i kirken nedskrev biskoppens diktat, og gik ud for at tegne under sidste salme. Alt for at spare tid.